

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНОГО ПЕРЕКАЗУ

ПЕРЕЦОВІВ

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

Ілюстрації Ульріха Баура.

2-ге видання

ДІТОЧА БІБЛІОТЕКА.
Книжечка 7.

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНОГО ПЕРЕКАЗУ

ПЕРЕПОВІВ

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ.

Ілюстрації Ульріха Баура.

2-ге видання

"HOWERLA"

41 E. 7th St., New York 3, N. Y.

1957

ВСТУЛ.

Сто кількадесять миль від нас на захід знімають ся високі гори — Альпи. Серед тих гір лежить країна, так велика як наша Східна Галичина. Називаєть ся вона Швайцарія і числить тепер 3 мільони жителів. Швайцарія складаєть ся з 22 дрібних держав, що звуть ся кантони і сполучені зі собою тісною унією. Вони творять подітично одноцільну державу з республіканським устроєм. Се перша і найстарша республіка в Європі, а її завязком були три кантони: Швіц, Урі й Унтервальден.

Швайцари були нащадками старинних Гельветів, що їх завоювали Римляни 54 роки перед Христом. По розвалі римської імперії переходили вони раз під власть Франків, то знов під скиптр римсько-німецьких цісарів, які надали Швайцарам усякі вольности й привілеї. Аж по смерті цісаря німецького Рудольфа I, стали його наслідники гнобити вільних доси, швайцарських верховинців, бажаючи мати з них „вірних підданих“.

Одним із перших таких гнобителів вільних Швайцарів був син цісаря Рудольфа I, австрійський князь Альбрехт. Він конче забажав Швайцарію прилучити до Австрії. Одначе його наміри не здійснили ся, бо свободолюбні верховинці, як один муж, стали до оборони Рідної Землі і по довгих змаганнях скинули з себе наложене ярмо чужого підданства та стали тим чином творцями першої в Європі незалежної держави, де не було ні короля, ні цісаря. Там правив весь народ через своїх заступників.

Швайцарія по нинішний день є взірцем, як повинна виглядати справжня, демократична держава.

I.

Ой, не весела година настала для вільної й щасливої доси Швайцарії! Неначе хижі звірюки насунули на неї австрійські намісники. Наслав їх сюди австрійський князь, а разом і німецький цісар Альбрехт, із роду Габсбургів. І дав їм приказ:

„Всіми силами, всіми способами старати ся приборкати гордих, неслухняних верховинців, примусити їх признати зверхність австрійських володарів!“ А намісники старали ся показатись вірними слугами свого пана. Все й усюди, де могли й як могли, показували вільним синам швайцарської верховини, що вони, старости, тут у Швайцарії пани, а верховинці, відвічні жильці Швайцарії — їх піддані, раби...

Та не скувати вольного духа! Хоч і гнули ся верховинці під насилою, хоч на вид спокійно зносили кривди й знущаня, та в душі бунтували ся. Іскра ненависти, іскра пімсти тліла, жевріла в їх серцях і треба було тільки пригожого вітру, щоб роздути її в пожар.

Та поки що такого вітру не було! Вільні колись Швайцарці в душі таїли гнів і ненависть і на вид немов піддали ся своїй долі й спокійно зносили неволю. А люті кати, цісарські намісники, побачивши, що їм усе безкарно уходить, щораз більше скаженіли, щораз нові знущаня придумували. А вже найбільше знущали ся

Лянденберг в кантоні Унтервальден і Геслер, у кантонах Швіц та Урі.

Мовчки зносили сі люті знущання Швайцарці, бо небезпечно було їм пожалувати ся голосно. Ніхто не був певний, чи його не підслухує який шпігун, щоби відтак донести про все намісникови. А бувало й так, що якийсь намісниківський прислужник удає з себе прихильника народу, та нарікає на Австрію, на намісників, щоби тільки видобути з людини нерозважне слово та зновуж донести намісникови.

Та на щастє Швайцарці знали ся на вовках в овчих шкірах і мовчали. Із заціпленими зубами зносили зневаги й знущання.

Хіба коли були певні, що всі самі свої й що ніхто їх не підслухує, тоді розв'язували ся їм язика:

— Отсе нам нагорода за поміч, яку ми дали покійному цесареві Рудольфови в його війні з Отокаром чеським.

— Так, так! А всі грамоти, що ними потвердив нам Рудольф, граф на Габсбургу, наші старинні права й вольности — се шматок осячюї шкіри! — каже другий.

— Ось так то князі й цесарі додержують слова — докине третій.

— Нічого! закінчить хтось завзятійший. — Прийде час, що й у наше віконце засвітить сонце. Чим більше нас давлять, тим гірше для них, тим красше для нас!

Оттак застала Швайцарію осінь 1307 р.

А осінь випала того року чудова. Немов бажала верховинцям показати навіч усю красу рідної природи!

— Глядіть, як тут у вашій країні гарно! Навіть осінь, деінде така сумна, понура осінь, яка вона може бути в вас чарівна! А ви, вільні орли верховини, ви спокійно зносите неволю й даєте ворогам безпечно

топтати вашу рідну землю, зневажати її, поганити її красу! Чиж не сором вам?

Така гарна осіння днина від ранку витала над „озером чотирох кантонів“. Та над вечером із над сніжних гір, що оточують озеро від півдня, насунули хмари, зірвав ся сильний вихор, а озеро розіграло ся не на жарти.

— Треба піти та витягнути човен на беріг, бо ще розібеть ся о скалу, — подумав рибалка, якого хатина стояла по унтервальденському боці, над саміським озером. Рибалка займав ся й перевозом у Швіц, в Урі та Люцерн.

— Поможи, сусіде! — звернув ся він до пастуха, що сидів перед хатою.

Витягнули човен.

— А ось ген-ген там спішить якийсь чоловік до переправи — сказав пастух, показуючи на недалеку гору. — Звернув із дороги та пустив ся навпрямці бічною стежиною. Алеж бо звинний, звинний! Привик, видно, спинати ся по кручах.

Перевізник пильно вдивив ся в даль:

— Таж се Вільгельм Тель! Славний стрілець. Думав відай ще до бурі поспіти до переправи. Та перечеислив ся. Він скорий, а вітер скорійший. В миг збурило озеро. Та нічого, посидить із нами, поки випогодить ся. Ходімо в хату, сусіде!

В сій хвилині вискочив ізза недалекого куща чоловік. Наляканий, озираючись він трівожно на дорогу, а в руці держав топір.

— Спусти, скорше спусти човен, перевези... На Бога, скорше! — благав він підбігши до рибалки.

— Що стало ся, Бавмгартене? — із зачудованем спитав рибалка. — Що з тобою?... Куди так спішиш ся?

— За мною погоня! Швидше!

— Що склало ся? Твій одяг, топір у крові?!

— Мені ніколи розповідати! Човен, човен давай! Я вбив помічника цісарського намісника, Лянденбергового помічника!

— Убив?

— Негідник із юрбою пнях гуляк вдер ся в мою хату. Все рознесли, розграбили, а помічник пірвав мою жінку. Я кинув ся боронити її. Він ударив мене... Я хопив топір, ну і... На Бога, човен! Перевези мене в Швіц, там я вже десь укрию ся.

— Перевезти? Чиж не бачиш, яка буря скаженіє!
— відповів рибалка.

— Пробі! Тож зрозумій — за мною гонять! Здогонять — я пропав!

— Спробуй, сусіде! Може, дасть Біг, щасливо перепливете — вмшав ся пастух.

— Спробуй сам! — незадоволено відтяв рибалка. Бавмгартен у розпуці впав на лавку під хатою.

— Боже, Боже! — кликав він у розпуці. — Згинути біля озера, при човні, що міг би вирвати мене з рук катів?

В тім надійшов до переправи Тель.

— Здорові були, сусіде! — привитав ся він. — Що в вас склало ся?

Рибалка розповів йому кількома словами про вбійство та про погоню й закінчив:

— Сам признай, Телю, чи можливо пускати ся на озеро при такім вихрі?

— Трудно, а треба! — сказав Тель рішучо! — Озеро або погубить, або ні, а догонять його намісникові посіпаки й він напевно пропав. Коли ти не їдеш, я поїду.

— Ти? — здивував ся рибалка.

— Егеж! Давай човен. Колиб склало ся що недобре, сповісти мою жінку. Вона зрозуміє, що по совісти я не міг зробити інакше.

Рибалка став розв'язувати ливву та сильно затягнений вузол не подавав ся.

— Бавмгартене, рубай — закликав Тель. — Годі гаяти час.

Втікач одним ударом перетяв ливву й за хвилину човен уже був на воді. Тель і Бавмгартен скочили в нього. Один, другий напір весел і пливці вже далеко. Буруни*) грають ся човном немов тріскою. То вносять його на пінистий гребінь буруна, то немов схо-

*) Великі філі.

вають у глибині. Ось-ось і, здасть ся, переверне його великий бурун, що надплив із боку.

Наші видці під хатою заперли в собі дух, впили зір на озеро.

Та Тель зручним, сильним ударом весла скоро звернув човен і він гострим передом перерізав філю.

Сусіди під хатою легше відітхнули.

— Ну, — сказав рибалка — і я не з останніх веслярів, а такого не втяв би! Що ні, то ні!

Пішли в хату. Та за хвилину роздав ся гуркіт у двері хати.

— Гей, відчиніть! Де убийник?!

Рибалка отворив.

— Який убийник? — спитав налякано.

— Ну, ну, не вдавай дурного! — грізно говорив один із їздців. — Ми бачили, він біг сюди.

В тім у далі на озері показав ся човен.

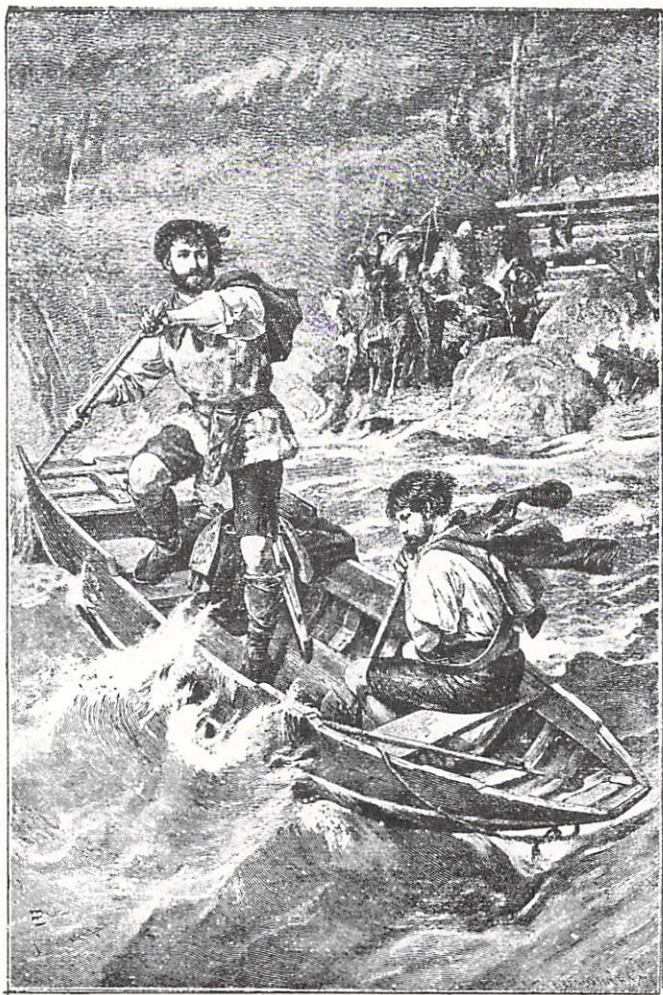
— А ось він там у човні! — закликав інший їздець.

— А, їх ви шукаєте? Так і кажіть! — сказав пастих, немов аж тепер зрозумів, про що ходить. Та я вам радніський був би видати їх. Сеж справжні розбишаки! Сидимо ми собі в хаті, бачимо, підбігло двох людей до човна. А човен був виташений тут на беріг і привязаний. Вони топором відрубали линву й спустили судно на воду. Поки ми прибігли, вони були вже далеко від берега й лови їх!

— Брешеш, негіднику! Ти сам дав човен.

— Брешу? Погляньте тут, се що? Колиб ми згодили ся були дати човен, то чей булиб відв'язали його... А вони негідники відрубали новісіньку линву.

Такий доказ пересвідчив погоню, що втікач із якимось товаришем насильно взяв човен. Не було що діяти й погоня вернула в гори.

II.

А тимчасом Бавмгартен і Тель щасливо дістали ся до Швіцу, де як уже згадувано, правив не Лянденберг, але Геслер. Тут Бавмгартен був на час, поки Лянденберг не повідомить про подію Геслера, безпечний.

Тель рішив ся найти пристановище, де Бавмгартен міг би безпечно скривати ся. Розваживши сказав: — Заведу тебе до могого приятеля Вернера Штавфахера. Там будеш безпечний — сказав він до товариша.

Подали ся туди.

Коли Штавфахер довідав ся про нещастє, яке луцило ся Бавмгартенови, прийняв його з отвертими раменами:

— Се не вбивство — говорив він — але самооборона; не проступок, але нещастє. А для нещасних жертв австрійського насильства мій дім усе отвором. Хоч я й сам не певний, як довго він іще буде мій?

— А се чому? — здивували ся оба гості.

— А тому, що він побудований на цісарській землі. Тому два тижні переїздив туди сам Геслер і загрозив, що тому, що я без його дозволу побудував тут на місци старої нову хату, велить розібрати її.

Всі посумніли. А Штавфахер додав:

Такі то приходять ся зносити знущаня. Терпіти й мовчати!

Тут вмішала ся Штавфахерова жінка:

— Чого мовчати? — закликала вона палко. — Чиж ви всі, кому важко жити під ярмом, не можете зійти ся, порадити ся, як скинути ненависне ярмо?

Вона говорила, а очі її горіли дивним жаром. Палкі слова Штавфахерихи всім припали до серця.

А Штавфахер сказав:

— Гей, жінко! Нераз я над сим думав. Та коли подумаю, що стало би ся з вами, жінки, й із нашими дітьми, колиб мужі погинули в бою, то страх збирає мене!

— Діти навчать ся на вашому примірі бути вірними синами рідної країни. А нами жінками не журить ся. Коли вам не вдало би ся вибороти свободу, то по що нам жите? Неволя гірше смерти.

— Славно, славно! — закликав Тель, не видержав. — Коли таких матерей мають наші діти, то ми не пропади. Не ми, так наші діти здобудуть волю!

*

А тимчасом намісники далі знущали ся над вольним народом!

В долині Мельхталь жив із сином Арнольдом старець, якого всі любили й поважали. Що він бував у світі, бачив багато й знав багато, то нераз звертали ся до нього за порадою. От і тепер деякі малодухи стали й собі радити ся в нього: „Чи не красше булоб нам покорити ся Альбрехтови й признати себе його підданими!“ Старець палко говорив їм не вирікати ся своїх вольностей. А звичайно, коли малодушні люде, хоч і не лихі самі собою, що почують, то вже ворог про се довідаєть ся. Довідав ся й Лянденберг. І придумав кару на старця: — забрати йому пару волів. І саме, коли Арнольд із стареньким батьком орали в поли, налетіли Лянденбергові прислужники й нуж випрягати волів із плуга.

— Що ви, розбишаки! — закликав старець. — Волів забираєте, а чимжеж я оратиму?

— А вони мов і не чують.

— Чиж нам із голоду гинути? — не вдержав Арнольд.

— Не хочеш гинути з голоду — відповів один напасник із насміхом — то сам запряжи ся до плуга.

Сього вже було Арнольдови за багато. Він ухопив палицю й ударив нею напасника по руці та розторощив палець.

Після сього щож остало йому, як не тікати з Унтервальдена? І Арнольд утік.

Тоді Лянденберг казав привести батька й коли зловили й привели його, велів виколоти йому очі:

— Коли не знаєш, де твій син — сказав люто — то й не будеш його вже більше бачити!

Скоро вістка про сей страшний, дикий Лянденбергів учинок розійшла ся по кантонах, усіх наповнив і жах і лють разом.

— Ні, се вже годі терпіти! Се вже край всему! — говорили голосно люде.

— Годі відкладати. Що верховинці Швіцу стануть за мною, я певний! Та треба пізнати, який настрій в Урі — думав собі Штаффахер і не гаячи ся переправив ся через озеро до Урі, до головного міста кантону Альтдорфу. Тамечки жив його приятель Вальтер Фірст.

Під самим містом побачив він, як на приказ Геслера будували нову тюрму. До роботи зганяли по черзі всіх громадян Урі. Хоч се було й протизаконно, та ніякий із намісників не зважав на закони, не зважав на них і Геслер!

— Побудують тюрму самі, тямитимуть про неї. Не схотять жити в її підземелях і піддадуть ся! Я змушу їх підставити шиї під австрійське ярмо! — говорив він.

А тюрму так і прозвав: „ярмо Урі“.

Коли Штаффахер побачив се, страх пройняв його, але коли робітники стали йому жалувати ся, що під насилою мусять самі собі будувати тюрму, потішав їх:

— Не падайте духом, не тратьте надії, товариші. Вірте, не замкне нас Геслер у тюрму, коли тямитимемо, що ми сотворені до свободного життя на всьому просторі світа. А що руки побудували, те руки можуть і знищити.

У самім Альтдорфі ждала його друга несподіванка. На майдані товпить ся народ! Хтось несе високий дрюк. На дрюці настромлений капелюх — багатий капелюх із перами, оплетений золотим шнуром. Що се, на що воно?

Вбили дрючок на середині майдану... Гуде барабан. Виступає оповістник. Читає:

„В імені його величності відомо чиню всім громадянам Урі: Отсей капелюх, прикріплений до сього дрючка, виставлений на торговиці Альтдорфу. Я приказую, щоб сьому капелюхови громадяне віддавали такі самі почести, як і самому цісареві. Кождий, хто переходитиме попри нього, має зняти капелюх і пригнути коліно. Хто не сповнить сього приказу, відповідь за неслухняність майном та тюрмою. Намісник кантона Урі — Геслер.“

Народ почав шуміти:

— Як се? Капелюхови кланяти ся, перед капелюхом пригинати коліна? — говорили один до другого

А далі почули ся оклики обурення:

— Та глянь, сеж капелюх із австрійським гербом!
Навіть не з цісарським, але з австрійським!

— Скинути його! — скрикнув хтось із палкійших,
Та Штаффахер почав заспокоювати:

— Тихійше, тихійше, приятелю! Не горячи ся!
Тут справа не проста! Певно, кланяти ся капелюхови

ніхто не буде, та роздумаймо перше, по що Геслер придумав таку чудасію?

— Щоб насмівати ся над нами! — крикнув хтось.

— А мені, товариші, так здаєть ся: не вдаєть ся

нас до підданства Австрії наклонити погрозами, ні утисками, хочуть прилучити вас до Австрії силою. Та до такого насильства треба приводу. От вони й старають ся викликати заворушення. І ви тільки догодите

Австрії, коли капелюх вкинете в болото. „Австрійський герб обидили! Треба їх гостро покарати за те!“ І ви даєте привід австрійським військам зайняти наші гори... А тоді пропала воля, пропала свобода! Іншим разом за своїми цісарськими землями обстав би цісар... а тепер самі знаєте, австрійський князь заразом і цісарем.

— Правда, правда твоя! — закликали люде.

— Якжеж по твоєму, старче, нам слід терпіти й кланяти ся капелюхови? — спитав хтось.

— А, поки не придумаємо, як оперти ся насильству, треба терпіти — відповів Штаффахер. — А що до капелюха, то моя рада: лишть його в спокою, нехай собі сторчить, нехай сторчать при нім і Геслерові вартові й його шпігуни. А ви не ходіть туди, то й не мусітимете кланяти ся капелюхови.

— А справді мудра рада — говорили людям розходячи ся з майдану.

За хвилину був майдан пустий, пустісінський — мов вимело.

І від тої днини всі оминали сей майдан — начеб він був зачумлений.

III.

Фірст вернув був саме з поля з роботи й сів у хаті, щоби припочати хвилинку, як у хату ввійшов Штаффахер.

— Ах, гості, гості, дорогі, любі гості — закликав Фірст, встаючи на стрічу гостеві.

Оба привитали ся щиро. Бож із давна були щирими друзями. Оба були в одних літах, обох однаково поважав народ, як Вальтера Фірста в Урі, так Вернера Штаффахера в Швіці.

— Шож тебе, друже, спровадило в наш кантон?
— питав дальше Фірст.

— Шукаю старини: вільної вітччини, вільної Швайцарії — сказав Штаффахер.

— Ой, друже! — сумно відповів на се Фірст — що було, минуло, мов вітром замело. Була колись воля, золота воленька, а тепер неволя важка, кайдани — тепер ми раби! Чи бачив ти, яку тюрму виводить Геслер?

— А вжеж, бачив! Заливає нам сала за шкіру Геслер, але Лянденберг в Унтервальдені, то вже просто скаженіє. Чи чув ти, що він зробив у Мельхталі?

— Чув. За Бог вість що велів у старця забрати пару волів такі від оранки з поля. Син старця, обурений сим до краю, вдарив одного з намісникових поспак — і мусів утікати.

— А дальше не знаєш нічого? Таж сей звірюка велів зловити старенького батька й —

— Тихійше, тихійше! — перебив Фірст і хопив гостя за руку та повів у другу кімнату.

Та було вже запізно. Розгорячений Штаффахер закликав голосно:

— І велів йому виколоти обоє очий, чи ти чув таке?

На се вибіг із кімнати молодий парібок.

— Виколоти очі? Обоє? — з жахом кликав він, ухопивши ся руки оповідача.

Се був Арнольд, який по втечі з рідного села, скривав ся в Фірста. Він із сусідної кімнати чув оповіданє Штаффахера.

Оба приятелі старали ся успокоїти молодця, та годі було.

— І сліпий і вбогий! — ридав він. — Боже, Боже! А все через мене! Я втік, думаючи тільки про себе!

Довгого часу треба було, заки він прийшов трохи до себе, успокоїв ся.

— Я вертаю в Унтервальден, щоб там не було — сказав він рішучо. — Моє місце біля батька. І відімщу я тиранови. Зберу з двадцять завзятих молодців і —

— Ой, не так се просто! — замітив Штавфахер. Не двадцяткою люда, але всім нам треба повстати проти гнобителів, усіми силами Швіца, Урі й Унтервальдена.

— Розумію, розумію вас! — закликав Арнольд. — Усі разом, усі як один, усі одностайно повинні повстати за спільну нашу неньку, за країну нашу рідну, за волю її!

— А що ти на се, друже? — звернув ся Штавфахер до Фірста.

— Коли Унтервальден призове і Швіц відгукнеть ся на сей заклик, то й Урі не мовчатиме — відповів Фірст.

— О, тоді побіда за нами! — закликав Вернер. — До діла, брати, коли так! За Швіц я відповідаю, підняти Урі твоє діло, Вальтере!

— А я піду в Унтервальден! — закликав Арнольд.

— Так, гаразд! — сказав на се поважно Фірст. — Зоеремож ся всі 17 жовтня, се буде ві второк у долині Рітлі. Вона зі всіх боків окружена лісом. Чи добре?

— Се знамените місце — притакнув Штавфахер. — Кождий із нас нехай приведе десять довірених людий.

— Там остаточно й рішимо, як узяти ся за діло! Подаймо собі руки, товариші! — закінчив розмову Фірст.

І три руки злучили ся спільним, горячим стиском.

— І постоїмо сильно, до останнього! Один за всіх і всі за одного! — закликав Арнольд.

— Амінь! — потвердили оба старші приятелі.
І розійшли ся.

*

Наспів у кінці нетерпеливо вижиданий день 17 жовтня.

А день випав чудовий. Природа ненає знала, який се важний день для швайцарської верховини. Хоч

се вже доволі пізний осінний час, сонячко боже так і сипле, так і сипле промінєм.

А ліс, що густо окружає долину Рітлі, що спадає до озера, шепоче з леготом:

— Чи знаєш ти, друже, що тут сеї ночі діятиметь ся, чи чув?

— Знаю, знаю, чув! — відповідає легким шелестом у листю ліса — зійдуть ся тут мужі, повні палкої любови до Рідної Країни й радитимуть у тайні перед ворогами, перед насильниками й присягу зложать: або волю добути Рідній Країні, Рідному Народови, або згинуть до останнього.

А сонячко ясне радіє своїм теплим іще промінєм і неначе говорить:

— Щасливий місячик, щасливі зірки, що будуть свідками сього великого діла.

Минув ся день, стало вечеріти. Велично зайшло сонце за верхи сніжистих гір, а на його місце вплив білолиций місяченько й осріблів недвижне зеркало озера.

Тихо-тихісінько! Ніде ні шелесне! Все й ліс і озеро й гори неначе дух заперло, где великої хвилі.

Діждали ся.

Ось плаєм сходить ся у долину громадка людей. При місячному сяйві не трудно розпізнати попереду струнку стать Арнольда з Мельхталю. Зійшли на долину.

— Ми перші! — сказав Бавмгартен, що теж прибув із Унтервальдцями.

Не довго ждали, а з озера надплив один човен... другий... Із човнів висідають люде...

— Хто там? — питає Бавмгартен.

— „Приятелі Вітчани“! — відповідають йому.

Був се умовлений клич, по якому мали пізнавати одні других.

Небаром прибув Штаффахер із десятима швіцькими послами: одним священником і дев'ятьма хліборобами.

Не було ще тільки висланників Урі.

Ждали їх, а тимчасом, кожний оповідав про відносини в його околиці.

— Арнольд оповідав про відносини в Унтервальдені, про настрої Унтервальдців.

— О, на Унтервальден можна покласти ся — говорив він. — Я продістав ся туди пустелями, найнеприступнішими щілинами. Скрізь тільки й мови, що про лютість Лянденберга. Всі бажають висвободження. А в приступніших місцях тим більше. Я всюди був.

— Бачу, що ти не змарнував часу.

— Мені вдало ся навіть у Сарнен продістати ся.

— Як? У сам замок Лянденберга! В саму медвежу гавру?

— Егеж! Я дістав ся туди в одязі богомольця. Тож Сарнен треба буде здобувати. Тому я докладно оглянув усі підкопи, всі укріплення... І знаю вже добре як підступити до нього. А шож Швіц?

— І Швіц певний — відповів Штаффахер. — Стануть усі як один!

Коли так стоїть справа і в Урі — закликав із захватом Арнольд — то я певний успіху!

— Правда мусить побідити неправду! — сказав твердо Штаффахер.

В далі показали ся нові люде. І знов питаня:

— Хто йде?

— „Приятелі Вітчизни“, — почула ся відповідь — висланники кантона Урі.

— А деж твій зять Тель? — спитав Фірст у Штаффахера. — Чому його нема?

— Не хотів іти! „На мене можете числити, коли діло зачнеть ся, а до ради не моя голова — туди я не піду.

— Шкода! Та коли всі вже є, зачинаймо в добрий час.

Станули всі в круг. Перший почав говорити священник.

— Братя! — говорив він. — Перше всього помолимо ся Богу, щоб наше діло, що його ми тут починаємо, вийшло на добро Рідного Краю.

І всі набожно зняли шапки й із уст усіх понесла ся щира, горяча молитва.

Тихо молили ся вони, але серця їх горячо кликали до Сотворителя світа:

— Боже, Отче наш, ти всіх сотворив вільними людьми. Перед Тобою всі рівні, не має ні пана, ні раба. Ти бачиш, що вороги волі неправдою захопили власть у нашій вільній верховині, ти бачиш, що ми тільки в обороні потоптаної волі людини повстаємо! Боже, поможи нам, благослови наше святе діло, дай побіду нашому оружю, дай побіду правді над кривдою!

І здавало ся, що враз із ними молить ся вся природа і ліс і верхи гір і небо, засіяне безлічю зірок, облите сріблом місячного сяйва. Вся долина з усім окруженєм була неначе велика таємнича церква — а молитвою глибока, глибока тиша.

По молитві перший забрав голос, як найстарший віком старець Редінг.

— Громадяне! — говорив він. — Зібрали ся ми тут на раду, як привернути нашій поневоленій країні колишню волю, колишню свободу. Зібрали ся ми тут разом, громадяне Унтервальдена, Швіца тай Урі — всі одною великою родиною, хоч усі сі кантони й живуть тепер окремішнім житєм, управляють самі собою, ми

все таки брати, не тільки спільною долею, спільними змаганнями, але й кровю. Тямите всі переказ про се, відкіля ми сюда прийшли. По переказу ген на півночі в гористій Скандинавії в давню давнину стало густо населення і важко прийшло ся жити людям. Оттоді порішив народ, що десятина родин має виселити ся. І шість тисяч родин під проводом Швайцара подало ся на південь, за море шукати осідку. Та не радо прийняли нових пришелців ті, що вже перед тим були поселили ся за морем. Довгі й завзяті бої, багато невдач і горя прийшло ся перенести нашим предкам, поки не добили ся над отсе озеро. Околиці озера були безлюдні. Поселенці звернули ся до цісаря з просьбою, щоби дозволив їм там осісти. Цісар згодив ся. За се мали вони в потребі помагати цісареві в війні. І осіли тут наші предки, викорчували ліси, обробили поля, побудували ся й заснували великі оселі: Альтдорф, Швіц, Станц. Так бачите, що хоч ми розділили ся на три кантони, то все таки ми брали одної крові, пришельці зі спільної батьківщини. Ми одна родина й. повинні жити в злуці для спільного добра. Так ми один народ і вільний народ. Ми ввійшли в склад німецької держави не як покорені, а як вільні, на основі договору. І доси зберігали ми свободу, як найбільші, найцінніші скарби. В умові було навіть, що цісарські намісники житимуть не в наших кантонах, а тільки близько нас у Люцерні. Віджати в наші межі та вмішувати ся в наші справи мають вони право тільки для суду за проступки, за які грозить смертна кара.

По якомуж праву живуть у нас тепер і Лянденберг і Геслер? Як запанувало в нас насиле? Чому ми мусимо зносити його? Чому?

Із усіх боків почули ся оклики: Геть намісників! Вони не мають права жити в нас! Геть їх!

Потім почав говорити Вальтер Фірт:

— Позвольте й мені, громадяне, промовити слово до вас! Хочу пригадати, як поступали наші предки, коли котрий із цесарів пробував обмежити наші права. Цесар Генрих V на просьбу сусідного монастиря відступив був йому пасовище, яке належало до нас. Ми заявили на се отцю ігуменови, що цесар не мав права дарувати наше пасовище. А коли відтак монастир просив у цесаря потвердження дару, ми вислали своїх послів і заявили цесареви: „Ми стали підданими цесарства на певних умовах. Колиж ти, цесарю, зломиш сі умови, то тим самим ти й нас звільняєш від наших зобов'язань!“ І цесар звернув нам пасовище. А тепер такі кривди ми зносимо терпеливо!

І знов почули ся оклики:

— Ні, ні! Годі! Ми не невільники, не раби! Ми свободні громадяне! Всі як один станемо в обороні наших прав, нашої свободи!

Тоді виступив Штавфахер:

— Громадяне! — закликав він. — Коли ви згідні з усім, що тут говорило ся, то згодите ся й на се, що крайна пора покінчити з насилем, прогнати намісників!

— Пора, крайна пора! — кликали всі довкола.

— Чи всі згідні з сим?

— Всі, всі!

— Коли так, — питав дальше Штавфахер — чи готові ви отверто, з-оружем у руках боронити своїх стародавніх прав?

— Всіми силами! Всі як один станемо до боротьби! — кликали з усіх боків.

А Штавфахер говорив дальше:

— Треба, значить, нам подумати, як узяти ся до діла. У наших ворогів кріпкі замки, залоги в них сильні. У Лянденберга два замки, Сарнен, Росберг, у Геслера

Кіснахт, Шванав, а крім сього небаром буде готов і „Ярмо Урі“. Але де нам не стане сили, там поможе розум. Ось що я радив би щодо Сарнен: „До нового року держати ся спокійно. В день нового року Лянденбергови приносять дарунки. Нехай і відділ наших

людей явить ся по звичаю, але нехай візьме з собою оружє.

— З оружєм у Сарнен не пускають нікого! — замітив хтось.

— Се правда, — сказав Штавфахер — але вільно вийти з палицями. Нехай прийдуть із високими палицями, а вістря ратищ нехай укриють в одежі. Віддадуть дари й підуть неначе з поворотом до мурів. Там скоро нехай наложать вістря на дрючки й проженуть сторожу, захоплять ворота й свиснуть. А ми будемо в засідці в сусідньому ліску. Кинемо ся, заскочимо весь замок — і він наш!

— А в мене в Росбергу знайома дівчина, щиро віддана рідній країні. Вона нічу з вікна своєї кімнати спустить шнурову драбину. Я з дванацяткою смілих молодців полізу в вікно. Коли вліземо, дамо знак товаришам. Відтак побіжимо до воріт. Сторожа заскочена несподіваним нападом, переполохається. Ми переважемо їх, заткаємо їм роти, отворимо ворота й впустимо наших людей. І заки намісникові люде проснуть ся, замок буде в наших руках.

— Так і зробимо, — заявив Фірст — а инше час покаже, що діяти. Всього наперед не вгадаєш.

— Коби тільки з нашого боку була рішучість і витривалість!

— Кождий за всіх, всі за одного, до останнього чоловіка! — закінчив Арнольд.

— На тому й стане, братя? — голосно спитав Штавфахер.

— Так, так! На тім і стане! — загуло довкруги.

— Значить, — закінчив Редінг — збори порішили: Добивати ся старих прав силою, намісників прогнати, стояти кріпко до останнього кождий за всіх, всі за кождого! Чи всі згідні?

— Всі, всі! — загуло знов.

— Амінь — промовив священник.

А Редінг додав:

— Тож до діла! З Богом! На сході показуєть ся світова зірниця. Нехай ся зоря буде зорею нашого визволення.

І стали розходити ся.

А світова зірниця зарожевила весь схід. Вона не-
наче говорила:

— Будьте вольні, бо ви згідні, а згода
се сила!

IV.

Коли Лянденберг почув про вбите намісника, по-
пав у страшну лютъ. Він рішив ся найти убийника, хоч
би він і під землю запав ся. Але zarazом велів розві-
дувати, хто се перевіз Бавмгартена через озеро. І вскорі
донесли йому його шпігуни, що се зробив Вільгельм
Тель.

Лянденберг не гаючи ся доніс про се Геслери й
зажадав покараня його.

Геслер зараз і покликав Теля до себе.

— Перевіз ти в останню бурю через озеро чо-
ловіка з Унтервальдена в Швіц? — спитав він грізно
Теля.

— Перевіз! — сміло відповів Тель.

— Конрада Бавмгартена?

— Егеж, Конрада Бавмгартена.

— А знаєш ти, що він убив Лянденбергового на-
місника?

— Чув, що його обжаловують за се.

— А де він тепер? Відшукай, достав його мені,
або сам відповіш за сього негідника.

— Просив мене чоловік помогти йому в біді, я й
поміг. В сім не таю ся. Коли думаєте, що за се можна

карати, карайте. Але шукати нещасного не може, не вмію.

— Так знай, що коли до нового року не відшукать Бавмгартена, я велю збурити твою хату й усі твої будівлі до основ. Іди.

Геслер думав, що селянин кинець ся йому до ніг і просити буде помилуваня, та Тель не відповів і словечка, тільки гордо вийшов із кімнати.

— Хочби ти з мене й шкіру дер, не понижу ся перед тобою — думав він.

Прошло не багато часу від сеї події. Геслер був завзятим ловцем і часто виправляв ся зі своїми дружинниками на лови, і ще й гостий запрошував.

Якось раз на ловах загнав ся Геслер за звіриною за далеко, відбив ся від своєї дружини. Найшов ся в незнаному йому місци. Кинув ся він сюди, туди... Ба, ще більше залутав ся! Якийсь блуд найшов на нього! Хопиз трубу й почав трубіти. Нема відповіді. Треба таки самому шукати виходу. А тут вам така гуща, що вже конем не проїдеш! Аж ось і зазрів стежинку! Привязав коняку, пустив ся стежечкою! Чей вона доведе до якогось житла. Іде він, іде... А все в гору та в гору. Аж нараз — Боже милий! Він на самому верху скали, а скала стіною спускаєть ся в долину. А по другому боці скали глибокий яр із крутими, крутими берегами. У долині чути, журкотить потік. Нога совгаєть ся, стежинка вузка, вузесенька, що й вертати лядно й небезпечно таки!

Стривожений Геслер знов затрубів. Та знов тиша, ніхто не відкликаєть ся! Жах обняв Геслера. Припер ся він до скали. Минає хвилина, минає друга — нікого не чути. В його очах мутить ся...

Нараз на скруті — хто се? Йде осторожно, та певною ногою...

— Тель! — мимоволі вирвалося з грудий намісника. І зжахнувся:

— Йому треба тільки трутити мене й я погіб!

Аж тут Тель і підходить до нього:

— Пане наміснику! — говорить. — Ви трубили на поміч? Мабуть збилися з дороги? Стривайте, я вам поможу. Я знаю тут усі стежки... Дайте руку...

А голос був у нього такий привітний та теплий, що Геслер ні хвилину не вагався.

Подав руку.

— Опріться на мене — говорив Тель, а стояв кріпко, мов вріс у землю.

Щасливо обійшов Геслер скалу.

— Тепер ідіть за мною — говорив Тель... і пішов передом. Геслер — за ним. Вскорі прибули до місця, де був припнятий кінь.

— Сідайте, пане наміснику, на коня, а я проведу вас даліше.

Геслер сів на коня, Тель узяв коня за поводи й крутими стежками звів на долину.

— Відсіля вам, пане наміснику, не трудно вже буде дібрати ся до Кіснахта. Бувайте здорові! — сказав Тель, поклонився та зник у гушавині.

І знов минуло два, три тижні. 1307 рік зближався до кінця. Та пізна осінь була в сьому році вельми лагідна. Ще в половині падолиста в долинах Швайцарії не було снігу. Полонини ще зеленіли, як звичайно зеленіють тут тільки в жовтні. Тому люди працювали ще на дворі, по городах як весною.

В таку днину вибрався Вільгельм Тель зі старшеньким синком Вальтером до Альтдорфу, щоб відвідати тестя.

Безжурно йшли оба альтдорфським шляхом. Хлопчинка лепетав весело та тішив батька оповіданем і питаннями.

Ось і Альтдорф. Весело йдуть оба подорожні вулицями, одною, другою. Вийшли на майдан.

— Глянь, батечку, що то за друк стоїть, а на ньому якийсь капелюх?

Тель зівсім забув був про се, що він не повинен був туди йти. Пригадав йому се аж запит сина. Хотів швидко вертати. Та вже було пізно! Ще не вспів і відповісти синові, як два вартові заступили йому дорогу.

— Стій! — крикнув один із них — в імени його величності приказую, іди за нами.

— Чого вам треба в мене? — спитав Тель.

— Чому не слухаєш приказу?

— Якого приказу?

— Чому не поклонив ся капелюхови, як приказав намісник?!

— Се не можливе, щоб намісник приказував кланяти ся друкови з капелюхом! Ми вільні люде, з нами годі жартувати.

— Ти ще коверзуєш, бунтарю! В тюрмі розяснять тобі, які тут жарти роблять! Вяжи його, товаришу!

І оба стражники накинули ся на Теля. Він завзято відбивав ся. Хлопчина став кликати о поміч, побіг до дому Фірста, що був при поблизкій вулиці.

Позбігали ся люде, прийшов і Фірст. Окружили вартових.

— Пустіть чоловіка! — стали просити... — За що ви схопили його?

— Він бунтар! — відповіли вартові.

Люде, побачивши, що вартові добровільно не пустять Теля, стали кричати, збили ся в купу, щоб насильно відбити вязня. Якийсь коваль замахнув ся вже молотом на вартового. Фірст із трудом здержав його.

Вартові побачили, що самі не дадуть ради, стали кричати:

— На поміч! Сюди!

Роздав ся тупіт кінських коний. На площу з сусідної вулиці вїхав сам Геслер із численною дружиною.

— Що тут за галас? — спитав він. — Хто кликав на поміч?

— Я, ваша світлосте, — відповів один із вартових, виступивши з товпи. Стояв я тутечки з товаришем на варті біля капелюха. Ось сей чоловік пройшов попри нього, не віддавши йому приписаного поклону. Ми, як приказано, зловили неслухняного, а громадяне кинули ся відбивати його.

Геслер поглянув на виновника. Пізнав Теля.

— Сей капелюх велів я поставити тут, щоб розпізнавати вірних слуг цісаря від невірних! Виджу, приятелю, тебе годі причислити до вірних.

Тель здавив у грудях лють. Бажало ся йому за-
кликати:

„Ми цісарські піддані, та не раби, а вільні люде
й навіть цісар не сміє насміхати ся над нами“, але при-
гадавши жінку, дітий, зняв капелюха й промовив на
вид спокійно й покійно:

— Простіть, ваша світлосте! Не віддав я припи-
саної почести капелюхови не з непокірливости, а че-
рез неввагу та забуде... Помилуйте на сей раз.

— Помилувати? — усміхнув ся Геслер. — Нехай
буде! Буду милосердний! Лишу тобі самому рішити
свою долю! Ти, кажуть, знаменитий стрілець. У стрілі
не схибиш ніколи. Чи се правда?

— О так! — закликав маленький Вальтер втішно.
— Батько у яблуко на дереві на сто кроків поцілить.

— Ось як воно! — підхопив Геслер. — Се твій
синок, Телю?

— Мій, ваша світлосте!

— Чи є в тебе й більше дітий?

— Є ще син, меньшенький.

— Котрогож ти більше любиш?

— Оба міні однаково дорогі.

— Коли так, — рішив Геслер, — і коли ти справді
так цільно стріляєш з лука, що яблуко на сто кроків
збиваєш із дерева, покажи мені свою штуку. Ось бачу
й лук і сагайдак у тебе. Я велю покласти яблуко на
голову войому синкови. Він стане на вісімдесят кро-
ків! Уважай, не на сто — а тільки на вісімдесят. Збий
яблуко з його голови. Зібеш, оба живі останете, а ні,
обох покараю смертю!

— Як? — із здивованем, із страхом спитав Тель.
— Яблуко з голови сина? Ваша світлосте, ви жарту-
єте? Чиж можна таке...?

— Мені з тобою не яло ся жартувати! Я приказую...

— Принесіть яблуко! — звернув ся він до дружини.

Один із слуг пішов і за хвилину вернув із яблуком.

— Се годі! — скликнув Тель. — Я не могу.

Товпа заметушила ся. Хвилину здавало ся, що вона ось-ось і кинеть ся на Геслера й його дружину. Геслер уже й поклав був руку на рукоять меча... Та в самій товпі буди люде, які здержували завзятість. Вони пригадували, що вже недалеко новий рік — речинець повстання. Що такий непідготований початок може все попсувати.

Із товпи виступив тільки Вальтер Фіrst.

— Ваша милосте, — промовив він — змилосердіть ся! Тель — мій зять. Коли ви вважаєте, що його проступок гідний великої кари; заберіть усе моє майно, та, прошу, відкличте свій присуд.

При сих словах Фіrst упав на вколішки перед Геслером. Та тут кинув ся до Фіrstа маленький Вальтер:

— Дідусю, що ви! — закликав він — не падайте на коліна перед сим лихим чоловіком! Не бійте ся! Нехай батько стріляє. Він не схибить. Він жеж ластівку у леті ціляє.

Слези станули на очах у людей. Навіть дехто з окруження Геслера став просити його, щоб відкличав свій приказ.

Та Геслер не зворушив ся, тільки твердо спитав:

— Чи принесли ви яблуко?

Подали яблуко.

— Привязати хлопця ось до сеї липи! — приказав намісник, показуючи на одно з дерев, що ними був обсаджений майдан.

— Привязати? Мене? — з обуренням закликав хлопчина. — По що? Чиж думаєте, що я втечу? Стоятиму як стовп, не рухну ся, не задрожу!

— Стривай, ми тобі бодай очи зав'яжемо — сказав хтось.

— Не треба! Побачите, я й не моргну.

По сих словах він кинув ся до батька:

— Смілійше, смілійше, батьку! Не бій ся! — говорив він, обнимаючи Теля.

Тель обняв сина, пригорнув його до себе й почав горячо, горячо цілувати його.

— Досить, досить! — нетерпеливо закликав Геслер, — Не час на ніжності! Хлопче, під дерево! Покласти йому яблуко на голову. Ти, добувай стрілу...

Хлопчик вирвав ся, сміло поглянув на Геслера й метнув ся на вказане місце. Тель на хвилинку призадумав ся, добув дві стріли з сагайдака, одну застромив за пояс, а другу наложив на лук.

— Розступіть ся! — крикнув Геслер до народу. — Відмірити вісімдесят кроків від липи.

Відмірили. Тель станув на вказане місце, підняв лук... Руки в нього дрожали.

— Ні, не можу! — закликав він. — Ваша світлосте, кажіть убити мене, тільки сина пощадіть!

— Не треба мені твоєї смерті! Я хочу бачити, який ти мистець у стрілянню. Стріляй. А ні, так смерть вам обом, і тобі й синові. І велю почати від сина. Спасити можеш його тільки цільним стрілом! Стріляй! Ти радо помагаєш людям. Бурі не боїш ся! Поможі тепер собі й своїй дитині.

— Так, ваша світлосте, в біді я людям все помагаю, коли можу! Вам не шкодилоб се тямити й не так дякувати мені! — закликав Тель, не тямлячи себе з обурення.

Після сих слів годі було й думати про ласку з боку Геслера. Тель зрозумів се й зібрав увесь дух у собі. Підняв лук. Прицілив ся. Стріла вилетіла.

— Вцілив, вцілив! Яблоко впало! Хлопчина жиє, цілий! — залунали радісні оклики в товпі.

За хвилину подали Геслерови стрілу з настромленим на неї яблоком.

Хлопчина кинув ся до батька.

— Я знав, я знав, батечку, що ти не схибиш! — закликав він із радістю. Товпа на радощах окружила Теля.

Геслер мовчки глядів на сю загальну радість. Аж коли всі успокоїли ся, прикликав Теля до себе.

— Тепер іще питанє! — сказав він. — По що ти, забираючи ся стріляти до вказаної ціли, добув із сагайдака дві стріли? До одного вистрілу не потрібно було двох стріл.

— Стрілецька привичка! — відповів Тель.

— Привичка? Не такий я тупий, щоб няти тобі віри. Слухай: таж я дав слово, що коли ти скинеш синові з голови яблоко, я дарую жите синові й тобі. Я даного слова не зломлю. Кажиж правду: по що приготував ти другу стрілу?

— А на се, -- твердо відповів Тель — щоб убити вас, колиб я вбив був сина!

— Ось як! — із злобною усмішкою сказав Геслер. — Ну, дарувати тобі жите дав я слово, і додержу його. Та мушу подбати й про власну безпеку. Щоб я не потребував бояти ся твоїх стріл, поміщу тебе за кріпкими замками. Зв'язати його й дати до мого човна на озеро. Я відвезу його з собою до Кіснахту — приказав він. — Там у мене приготоване для нього місце.

Юрба вояків кинула ся на Теля. І по кількох хвилях уже несли його звязаного до судна. А за ними в слід подав ся й Геслер із дружиною.

V.

Тихе, спокійне лежало озеро й лесніло в сонці, що ясними струями сипало з погідного синього неба.

На озері повагом колихало ся чимале Геслерове судно...

Принесли Теля й кинули на дно човна мов колоду. Підїхав до берега й Геслер, зіскачив із коня, зішов у човен із товариством і приказав відчалювати. — Простіть, ваша світлосте, — замітив старенький керманич, здіймаючи шапку з поважанем. — Чи

не красше було би відложити плавбу? Ось тамечки за горою недобрі хмари збирають ся. Коби не зняла ся буря.

— Чи ти з розуму збив ся, старче, чи що? При такій погоді тай буря!

А погода справді все ще була на причуд гарна. Сонце весело грало на верхні озера. Небо над озером сяло безхмарою синявою. І справді чудно було би звертати увагу на якусь там хмаринку гень на скраю овиду.

— Відчалюй, відчалюй! — нетерпляче закричав Геслер у друге. Підняли вітрила, веслярі хопили весла.

Та досвідний керманіч не даром трівожив ся. Ледви виплили на середину озера, як подув вітер і якоесь нагло зірвала ся страшна буря... На озері підняли ся сильні, пінисті буруни... А вітер дужшав і дужшав. Скоро перемінив ся в якийсь скажений гураган. А темна хмара тимчасом закрила все небо. Судном кидало мов тріскою. Вітрила зірвало, веслярі аж падали з сил, не зрівняти ся їм з могутніми бурунами! Судно просто несло на прибережні скали... Ось, ось здавало ся, вдарить ся судно о скали й розлетить ся в тріски.

— Ваша світлосте. — крикнув керманіч — мені сил не стає! Ось лежить найкрасший пливець на всю округу... А чей йому вдасть ся справити ся з судном? Прикажіть йому стати при кермі!

Він показав на Теля.

— Чи ти годиш ся допомогти нам? — спитав Геслер Теля. — Я велів би розв'язати тебе.

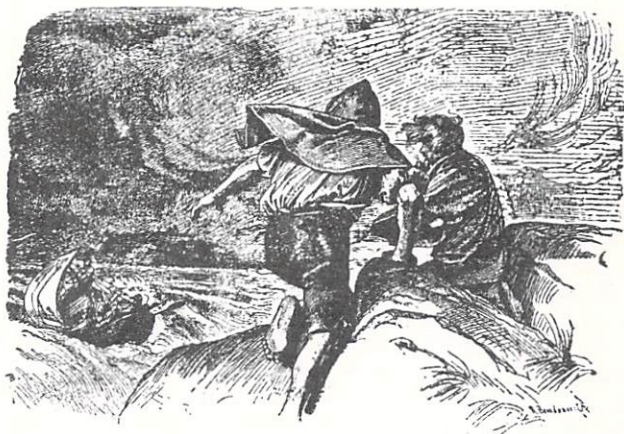
— При божій помочи може й удасть ся мені, ваша світлосте — покірно відповів Тель.

— Розв'язати його! — приказав намісник.

В одній хвилі перерізали мотузе на руках і ногах Теля, Він метнув ся до керми.

— Смілійше, хлопці! Не бійтеся! Налягай, налягай! — кричав він на веслярів... Веслярі, побачивши, як покірний кріпкій його руці човен, завернув бистро поперек филь і став прорізувати їх, наново набрали духа. Сили їх мов подвоїли ся.

Геслер із зачудованєм, сливе з захватом глядів на незвичайну зручність, на силу, прияву духа та сприт нового керманича.

Та... що він робить? Він простісінько завертає човен на вистрім прибережної скали.

— Зараз виратуємося! — кричить він при тім. — Веслуй сильнійше, сильнійше!

І нараз судно звернуло ся якомсь кермою до площини кручі...

Тель швидко кинув керму, хопив ся скали й од-

ним скоком мов кіт — опинився на скалі. Судно захиталося...

— Ай, гинемо! — закричали в човні.

А Тель іще вперся о скалу й сильно відтрутив ногою судно...

— Нічого! Тільки наляжіть сильніше на весло! — крикнув він іще, відістався на верх і зник із виду.

А судно підхопили філі. І знов понесли його в озеро!

Геслер почав сипати проклинами, лютував — та щож, безсила лють даремна.

Тель із укриття довго ще стежив за судном...

— Тепер судно в спокійнішому місці, керманіч не стратив притомности — судно виратується. Слава Богу! Але тобі, Геслере, тобі злочиннику, не жити! Від тебе я виратую мій рідний край.

Порішивши так, Тель спішно подався на шлях, котрим Геслер мусів їхати від озера в Кіснахт. По дорозі випросив він у приятеля лук і стріл.

Шлях у Кіснахт вів провалом. Тут Тель і засівся в кущі на скруті. Відсіля видно було шлях ген у далеку даль.

Там сидів Тель і думу думав.

Згадував свої молоді літа. Веселі, безжурні! Згадував, як і пізніше з жінкою та з діточками жив він щасливо та спокійно. Жив чесно, нікому не бажав лиха, навіть ворогови своєму ні! Та й чи були в нього вороги?! Всі його любили й поважали. Аж тепер з'явився отсей кат, сей Геслер — і він, що нікому й у думці зла не бажав — має пролити кров людини кров ближнього, стати убийником.

Та ні! Я не вбийником стану, яж убю його не за свої кривди, але за кривди всього народу. Я не тільки пімщуся, але й увільню мій народ від нових знущань,

від дальших кривд сього злочинця. Вбиваючи його, я бороню сотки невинних жінок і дітей від мук і терпінь...

Ті роздумування перервав тупіт коний...

— Іде, їде! — подумав він. — Позір!

Наближають ся. Чути — Геслер із якимось другим лицарем. Оба голосно сперечають ся.

— Егеж, — говорить Геслер — мене цісар і прислав на се, щоби привчати народ до слухняности.

— А леж чейже й нарід має свої права?!

— Які там права? Я маю не прав боронити, але примусити кантони, щоби підчинили ся Австрії. Я се й роблю! Право в мене на кінці меча. Сила се право. І силою я змушу їх піддати ся...

— Не змусиш! — пробурмотів Тель — і готовив ся вже прицілювати ся.

Та тут десь нараз із кущів вийшла жінка, обдерта, обшарпана, з пятерком худеньких, зголоднілих діточок...

Тель здержав руку.

А жінка благала: Змилосердіть ся, ласкавий паноньку, — лебеділа вона зрозпачена — покажіть ласку свою!

— Гет! Чого пхасш ся коневі під ноги? — гнівно закликав Геслер. — Найшла куди лізти з просьбами.

— Чоловік мій ні за що гние в тюрмі й доси його ще не кликали до слідства. Він нічого не винен, а діти, дрібні діти з голоду гинуть.

— Хто ти? Хто твій чоловік?

— Бідний верховинський косар, ваша світлосте! Бідний косар! Із сього тільки й жили, що він збирав сіно на верховинських недоступних полонинах, по скалах, де худоба не пасеть ся.

— Відпустіть його для дітей, ваша світлосте —

став просити й собі сей лицар, що перше обставав за народними правами.

А Тель подумав: Коли тепер змилосердиш ся над нещасною жінкою й діточками — то вийдеш ціло, не вбю тебе! Бож се буде знак, що в тебе серце, що ти людина.

— На всякий спосіб не тут місце на просьби! — відповів Геслер.

— Ваша світлосте, до вас у замок бідаків не пускають — пояснила жінка.

— Гет із дороги! — крикнув Геслер у відповідь. Жінка не рухала ся з місця.

— Чоловіка держать у тюрмі тому, що забули про нього... Забудете й ви! — ридала жінка.

Та Геслер не слухав. Гет із дороги! — кричав він. — Кажу тобі, гет із дороги!

І вдарив коня острогами. Та зрозпачена жінка хопила ся уздечки...

— Із місця не уступлю ся! — кричала вона. — Змилосердіть ся.

— Гет руки! Розтопчу!

— Топчи! І дітий топчи!

Із сими словами жінка хапаючи ся одною рукою за уздечку, а другою кинула на землю двоє дітей, що стояли ближше.

— Топчи! Все одно! З голоду вмирати не легше.

— Що? Ти ще тут? — злісно закликав Геслер не тямлячи ся від гніву. — І затопчу, всіх затопчу бунтарів!

І хопив коня за поводи... нараз опустив їх, захитав ся в сідлі... В груди його глибоко вбила ся стріла... Тільки пірнатий кінець її сторчав на верха.

— Що з вами, ваша світлосте? — закликав лицар, що товаришив йому.

— Се Телева стріла! Телева, я певний сього! — закликав Геслер падаючи в рамена лицаря.

— Так се був мій вистріл, кате! — закликав Тель виступаючи з кушів. — Колиб ти був змилосердив ся над сею жінкою, був би я змилосердив ся над тобою. Та твоя лютість пересвідчила мене, що я мушу увільнити мій Рідний Край від тебе!

Сказав се й зник у кущах. А Геслер скоро й духа віддав.

VI.

Не гордий та пишний пан вїздив у замок Кіснахт, а сумний похід. На марах несли тільки тіло перед хвилюю ще всемогучого намісника цісаря Альбрехта.

Вістка про вбите Геслера лискавкою рознесла ся по всіх кантонах. Народ радів, величав Теля спасителем. Як і не радіти? Одного з катів, мучителів вільного народу не стало в живих. Не буде вже знущати ся над людьми, над їх жінками й дітьми, над удовами й сиротами.

Народ радів, та всі, що держали з Геслером, затрівжили ся. Хто знає, що їх завтра жде! Кождий, хто мав на совісти якусь кривду, бояв ся, що розярені верховинці повстануть одностайне й відплатять ся кривдникам і його не минуть. А народня месть страшна!

Тільки Лянденберг чув ся безнечний. Тепер він був намісником і в сих кантонах, що перше управляв ними Геслер. І чогож бояти ся? Всюди панував як найбільший спокій. Ба, не тільки спокій. Верховинці нараз наче не сі стали. Присмирніли й відносили ся до властий із пошаною та слухняністю.

Лянденберг голосно чванив ся:

— Зрозуміли, що я не знаю жартів і відразу присмирніли. А що Геслер згинув, то се особиста пімста!

А в душі може й думав:

— І гаразд, що не стало Геслера — тепер я пан на всіх трьох кантонах.

Та за Телем таки шукав.

— Хоч би з під землі, а я його дістану! — грозив. Та не дістав.

Тель тільки заглянув до хати, успокоїв жінку й дітей тай зник у верхах. Там він був безпечний. Всі, як ненавиділи австрійського ярма, так само любили й цінили Вільгельма Теля. І всюди знаходив він гостинність і сердечний привіт. Усі бачили в ньому оборонця покривджених, оборонця Рідної Країни й Рідного Народу.

Лянденберг так був певний себе, що не вважав навіть потрібним скріпити залоги в замках. Так обманив його сей загальний спокій у народі. Не знав, не прочував, що се спокій перед бурєю. І що буря ся вже так близько!

Проводирі народного повстання не гаяли часу. Тайні приготування до нового року йшли щораз красше. На початок вдало ся добре зоружити тисячку людей. На нових зборах на Рітлі рішили поділити сю тисячку на чотири відділи й одночасно напасти на чотири замки: на Ярмо Урі, на Шванав (у Швіцу), на Росберг і Сарнен (осідок Лянденберга).

Напад на „Ярмо Урі“ поручили Телеви, на Шванав Штавфахерови, а на Сарнен Арнольдowi з Мельхталю.

В ніч перед Новим Роком 1308 уоружений відділ, **зложений з 300 людей**, скрив ся в лісовій гущі. Із них

вибрав Арнольд двадцять п'ять що найумніших людей і післав їх до замку. Ранним ранком явилися вони старим звичаєм у замок із дарами правителеви: з баранами, курми, гусьми, зайцями. У замкових воротах зустріли Лянденберга. Він зрадив, коли побачив, що навід не відступає від давньої привички й що сим разом починає збирати ся на поклін навіть вчаснійше, як доси й богатші дари несе.

— Ідіть, ідіть у двір. Верну ся з церкви й прийму вас — сказав він прихильно.

Люде знов поклонили ся й увійшли в замок. Тільки дістали ся туди, мигом наложили укриті списи на дручки й кинули ся на сторожу, що стояла біля воріт. Не вспіла сторожа й отямити ся, як уже її обезоружили, схопили, повязали. На мурах замку виставили умовлений знак і не пройшло десять хвиль, Арнольд із товаришами вдер ся вже в замок. Нечисленні його оборонці навіть не вспіли зібрати ся. Їх хапали, вязали й саджали в замкових тюрмах. Намісникове житло підпалили. Огонь і дим на замку оловістив скоро околицю, що Арнольдови поталанило.

Один слуга, якому вдало ся втекти від повстанців прибіг задиханий до церкви й доніс Лянденбергови, що замок заняли верховинці, що його світлиці горять, що вся сторожа в полоні. Наляканий Лянденберг із невеличкою дружиною пустив ся тікати люцернським шляхом. Він сподівав ся найти в Люцерні охорону й підмогу. Та Арнольд догонив його, звязав і притащив до ніг свого осліпленого батька.

— Ось твій кат, батьку! — закликав він. — Видай засуд на нього, який знаєш.

Лежачи в ногах нещасного старця, Лянденберг із страхом дожидав своєї судьби. Він, судячи людей по

собі, дожидав лютої піметі: Та благородний верховинець не хотів проливати крові ворога.

— Жадаю тільки одного — сказав старець, жадаю, щоб ти, катюго, з усіми своїми людьми раз на все виїхав із нашої вільної землі й щоби ти присяг, що ніколи до неї не вернеш і ніколи не задумуватимеш і не підприймагимеш нічого проти неї.

Арнольд спознив батьків присуд. Лянденберг зложив вимагану присягу й щасливо виїхав в австрійські посілости.

Так само корисно дісталися повстанцям і інші австрійські замки, збудовані на поневолені швайцарських верховинців: і Росберг і Ярмо Урі й Шванав. По здобутю Шванав повів Шгавфахер своїх іще й на колишній осідок Геслера, Кіснахт. Здобув і його.

Отсі події були початком свободи Швайцарії.

Доля допомогла Швайцарцям ще й тим, що цісар Альбрехт погіб небаром із руки свояка (1 мая 1308 р.), якому він був відібрав послідні землі.

Правда, Альбрехтові наслідники не кидали проб поневолити наново швайцарських верховинців. Але й сила Швайцарців скріпила ся, бо до перших трьох небаром пристади й сусідні кантони (Люцерн, Ціріх, Глярус, Цуг). А що виступали згідно й одностаино, то вєспіли оперти ся ворогам.

Богато боротьб, геройських і завзятих, прийшло ся звести ще Швайцарцям, заки здобули повну свободу. Згадаймож іще хоч один із сих славних боїв!

Битва під Семпахом. Станули до бою горді лицарі, заковані в зелізе. Станули збитою лавою, а ратища наїжили мов величезний їжак. А против них невеличкий відділ верховинців. Лихо зоружених. Грудий

не заслоняє тверде залізо. Їх самотніми щитами велике завзяте й горяча любов до Рідної Країни.

Стоять горді Австрійці й з погордою споглядають на невеличкий відділ верховинців. Чейже годі сій голоті продерти ся крізь мур ратищ! Не зважуть ся. Та ба! Зважили ся. Кидають ся на ратища і — гинуть цілими десятками. Верховинці вже падають на душі.

Аж тут виступає наперед Арнольд Вінкельрід.

— Згину, але зроблю вам дорогу, брати! — крикнув він. — Виж подбайте про мою жінку й діти! За мною!

Із сям окликом Вінкельрід кинув ся наперед, обхопив обома руками цілий оберемок копій і звернув їх собі в груди.

Сей несподіваний рух прорвав австрійські ряди. Створене місце вдерли ся верховинці, розділили лицарів і почали їх бити. Лицарі привикли бити ся на конях. У піхотній боротьбі їм перепиняли важкі панцирі. Очайдушний напір верховинців змусьв їх до втечі.

І так завдяки саможертві геройського Вінкельрїда верховинці виграли битву.

Так то Швайцарія здобула свободу. І нині творить вона вільну, самостійну републику.

І славна минувшина Швайцарії й її геройська боротьба за волю неначе говорить усім поневоленим народам:

— Тільки згодою, тільки єдністю, тільки одностайним виступом, тільки великою, безмежною любовю до Рідної Країни й Народу Рідного здобуваєть ся волю й свободу, здобуваєть ся самостійність!

А пам'ять Вільгельма Теля буде по вічні віки символом великої любови до Рідного Краю й посья для Нього!

Вона, ся пам'ять, кличе всім поколінням усіх народів:

За волю Рідної Країни ніяка жертва не є за велика, за її волю треба в потребі все віддати, й жите й майно!

